

ФІНАНСИ, КРЕДИТ

УДК 330.341:336.71

О.В. Крухмаль, Л.Б. Криворучко

ДЖЕРЕЛА ТА ПРОБЛЕМИ ФІНАНСУВАННЯ МАЛИХ ПІДПРИЄМСТВ В УКРАЇНІ

Досліджено джерела фінансування малих підприємств, проаналізовано особливості державної підтримки та банківського кредитування малого бізнесу, запропоновано заходи щодо покращення фінансування та кредитування малого бізнесу в Україні.

Постановка проблеми. Малий бізнес є потужним чинником структурної перебудови економіки, прискорення науково-технічного прогресу, формування нового соціального шару. Проте, нині гостро стоїть проблема фінансової та кредитної підтримки малих підприємств, яка належить до першочергових чинників, що гальмують розвиток малого бізнесу в Україні. Отже, дослідження джерел фінансування малих підприємств і проблем, пов'язаних з недостатністю джерел фінансування є актуальним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблеми та перспективи діяльності малого підприємництва досліджуються такими українськими вченими, як: Р.В. Рудик, А.В. Гринюк, В.К. Збарський, Т.В. Греджева, С.І. Румянцева, І.А. Максименко, Т. Бережний, З.С. Варналій, В. Вишневський, А. Крисоватий, В. Кобилко, Т. Меркулова та ін. Аналізу проблем фінансової і кредитної підтримки малих підприємств присвячені наукові праці вітчизняних вчених, зокрема: П.Ю. Буряк, З.С. Варналій, І. Волков, М.М. Долішня, О.В. Кужель, О.Є. Мазур; російських вчених: А.О. Блінова, А.І. Муравйова, А.М. Ігнат'єва, А.Б. Крутіка. Більша увага приділяється дослідженню механізмів самофінансування або державного фінансування діяльності малих підприємств. При всій значущості розробок вітчизняних і зарубіжних науковців, умови зовнішнього середовища вимагають визначення особливостей та проблем фінансування малих підприємств у сучасних умовах. Недостатньо вивченими залишаються проблеми банківського фінансування підприємств малого бізнесу, альтернативні джерела залучення коштів, а також шляхи вирішення проблем фінансування і кредитування.

Метою статті є визначення потенційних джерел фінансування малих підприємств в Україні, здійснення аналізу державної підтримки та сучасного стану сфери банківського кредитування малого бізнесу та окреслення першочергових заходів з подолання проблеми фінансування та кредитування.

Виклад основного матеріалу. Обмеженість ресурсів внаслідок труднощів фінансування малих підприємств є найгострішою проблемою, з якою стикаються малі підприємства.

Найбільш реальні джерела фінансування малих підприємств в Україні – це кошти банків і фінансових компаній, міжнародних фінансових фондів і банків у рамках підтримки розвитку малого бізнесу, кошти державного та місцевих бюджетів, а також кошти українських фондів підтримки підприємництва. Види фінансування, доступні малому бізнесу – кредити (банківські, міжнародних банків та фондів), пільгові кредити за рахунок коштів бюджету, цільове бюджетне фінансування, пряме і цільове субсидування, лізинг, надання гарантій, страхування, лізинг, франчайзинг.

Державна фінансова підтримка малого бізнесу в Україні не носить масштабного характеру. Так у межах програми компенсації відсоткових ставок за банківськими кредитами малому бізнесу в 2007 р. отримали відшкодування відсоткових ставок на

суму 23777 тис. грн. 429 суб'єктів підприємницької діяльності, з них: 146 – фізичні особи-підприємці, 63 – малі підприємства, 220 – середні підприємства. А у 2008 р. відшкодування відсоткових ставок на суму 29359 тис. грн. отримали 317 суб'єктів підприємницької діяльності, з них: 90 – фізичні особи-підприємці, 37 – малі підприємства, 190 – середні підприємства [1]. У масштабах України це незначна допомога, з огляду на кількість малих підприємств, які її отримали. У 2009-2010 рр. програми компенсації процентних ставок реалізуються тільки регіональними органами влади за рахунок місцевих бюджетів.

Кредити комерційних банків для малого бізнесу не завжди доступні через високі відсоткові ставки, а також низьку привабливість малих підприємств як позичальників. Останнє можна пояснити особливостями кредитування, які притаманні малому бізнесу:

- високі витрати на розгляд та оформлення кредиту при невеликих термінах кредитування, що не дозволяє досягти бажаної рентабельності кредитної операції, а також невисока рентабельність діяльності малих підприємств, що не перекидає банківські ефективні ставки;

- відсутність прозорості економічної діяльності позичальників, низька податкова культура, низька якість складених бізнес-планів і пакету документів, відсутність кредитної історії, що значно ускладнює об'єктивну оцінку кредитоспроможності;

- нестача або повна відсутність у позичальників ліквідного забезпечення. Малі підприємства часто не мають достатньої ліквідної застави, яку банки розглядають як найбільш привабливий вид забезпечення.

Крім цього, в умовах фінансової кризи спостерігається різке зниження кредитування малого бізнесу в кінці 2008 р. і у 2009 р. внаслідок високих кредитних ризиків і недостатньої фінансової стійкості самих банків.

У 2010 р. українські банки все активніше відновлюють кредитування, але низький рівень конкуренції на ринку банківського кредитування малих підприємств сприяє стабільно високим рівням відсоткових ставок при, переважно, короткостроковому кредитуванні.

Згідно з даними НБУ на кінець першого півріччя 2010 р. кредитний портфель банків склав 719,6 млрд. грн., притому, що на кінець 2009 р. ця цифра становила 726,3 млрд. грн., А на кінець 2008 р. – 741,8 млрд. грн.[2] Таким чином, незважаючи на поновлення кредитування і його значне зростання у порівнянні з минулим роком (13,5%), обсяг виданих кредитів не великий і не перевищує розміру кредитів, що погашаються, у цілому по банківській системі. Слід зауважити, що сьогодні основна увага українських банків направлена не на поновлення кредитування економіки і діючого бізнесу (особливо – малого). Заходи, вжиті державою, поки що не змогли істотно вплинути на оздоровлення ситуації з платоспроможністю і ризиками в економіці. Саме тому багато вітчизняних банків, вважають за краще інвестувати вільні кошти не в працюючі підприємства, а в урядові цінні папери під 14-16%.

Однією з проблем банківського кредитування малого бізнесу є відсутність недорогих довгострокових ресурсів. Такі ресурси мають у своєму розпорядженні міжнародні фінансові організації, кредити яких для малого бізнесу набагато привабливіші за банківські. Добре зарекомендували себе міжнародні фонди кредитування малого бізнесу (Німецько-Український Фонд (НУФ), Євразія, Європейський банк реконструкції та розвитку (ЄБРР)). У період фінансової кризи деякі з них дещо згорнули свою роботу, більше уваги приділяючи кредитним ризикам. Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), навпаки, розширює свою діяльність в Україні, додавши до традиційних сфер фінансування підтримку малого бізнесу. У 2009 р. рада директорів ЄІБ схвалила надання двох кредитних ліній банкам «Форум» і «Укресімбанк» на підтримку малих і середніх підприємств України на загальну суму 200 млн. євро [3]. Найбільшим кредитором малого бізнесу в Україні залишається ЄБРР. Програма ЄБРР з кредитування малих і середніх підприємств охоплює цілий асортимент фінансових продуктів, таких, як кредити місцевим банкам на цілі

подальшого кредитування малих підприємств, гарантії торгових операцій, вкладення в акціонерний капітал банків і фондів прямих інвестицій, а також кредити лізинговим компаніям. Крім цього, ЄБРР безпосередньо надає акціонерний капітал невеликим компаніям через механізм прямого інвестування. Відкриття кредитних ліній місцевим банкам стало основним методом цільового фінансування ЄБРР на підтримку малих підприємств в рамках його антикризових заходів. Тільки через прямі кредитні лінії комерційним банкам за 2004-2009 рр. було видано майже 7 тис. кредитів малому та середньому бізнесу. Проблеми банківського сектору відбилися і на фінансуванні малих підприємств. У 2009 р. не було попиту на нові кредитні лінії з боку банків, хоча ЄБРР був готовий надавати такі позики. І цьому є декілька причин: по-перше, ЄБРР не фінансує дефіцит обігових коштів, який якраз і відчуває малий бізнес, по-друге, багато проєктів є недостатньо капіталомісткими, щоб ЄБРР був зацікавлений їх фінансувати [4].

Фонди прямих інвестицій також розглядають вкладення в розмірі від 1-2 млн. дол. США, у т.ч. в стартапи. При цьому компанія, яка отримує інвестиції, повинна показати або геніальну бізнес-ідею і потенціал для її реалізації, або модель вже діючого успішного бізнесу, а також готовність втратити повний контроль над підприємством. В умовах кризи в українській економіці фонди прямих інвестицій можуть стати покупцями численних проблемних активів в Україні. Працюють у цій сфері й інституційні інвестори. Так, ЄБРР, МФК і CRG Capital створили фонд для викупу проблемних активів у країнах Центральної та Східної Європи, в якому на частку України поки передбачено близько 30 млн. євро. Інтерес для цього фонду представляють середні компанії з річним оборотом близько 25 млн. євро [5]. Таким чином, малі підприємства не особливо цікаві для прямих інвестицій, якщо тільки вони не охоплюють якогось серйозного сегменту ринку з великими перспективами. З іншого боку, за даними дослідження «Банківські послуги для малого та середнього бізнесу в Центральній і Східній Європі» компанії ZRSA, саме малі підприємства, які першими упорядковують активи і фінансову звітність, швидше отримають можливість кредитуватися, ніж великі клієнти, оскільки це дозволить банкам диверсифікувати кредитний портфель за кількістю проєктів і галузями [5].

Інші джерела фінансування для компаній малого бізнесу в 2010 році можна вважати не доступними. Кошти держбюджету в поточному році не заплановано направляти на підтримку малого бізнесу, а міжнародні ринки капіталу малому бізнесу не доступні.

Висновки. Розвиток малого підприємництва, яке забезпечує розвиток економіки країни в цілому, потребує вирішення проблем фінансування та кредитування. У вирішенні цієї проблеми важко обійтися без допомоги держави. Першочерговими заходами повинні стати:

- здешевлення банківських кредитів, що можливо при проведенні грамотного регулювання ставок рефінансування і мінімізації вартості кредитів з боку центрального банку;
- розвиток альтернативних способів забезпечення кредиту. Зокрема, розвиток страхування фінансових ризиків, заснування гарантійних фондів або надання державних гарантій за кредитами малих підприємств, що сприятиме збільшенню обсягів кредитування, не вимагаючи від держави значних бюджетних витрат;
- розвиток альтернатив кредитування, зокрема лізингу, при якому малі підприємства не повинні надавати заставу;
- розвиток податкового кредиту малим підприємствам, який дозволить збільшити малим підприємствам обігові кошти без додаткових витрат з боку держави і, крім того, буде сприяти підвищенню легальності малого бізнесу;
- підвищення інформованості суб'єктів малого бізнесу з приводу умов економічної діяльності малих підприємств, підвищення їх кредитної культури. Слід зауважити, що в цьому напрямі діє і ЄБРР, не обмежуючись тільки фінансовою підтримкою. Так, банк у 2010 р. розпочинає реалізацію програми ділових консультацій в Україні для

представників малого бізнесу. У цей проект ЄБРР вкладає тільки на першому етапі 600 тис. євро [6].

Вирішення проблем, пов'язаних з фінансуванням малих підприємств, буде сприяти розвитку цього сектору економіки.

SUMMARY

The authors focus on the sources of the financing of small-scale enterprises, analyze the peculiarities of the state support and bank loans provision for small –scale business. The measures for improving financial and loan provision for small-scale business in Ukraine are suggested.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Інформаційна довідка про стан виконання Держкомпідприємництвом та його територіальними представництвами у 2008 році бюджетної програми часткового відшкодування відсоткових ставок за кредитами, що надаються суб'єктам малого та середнього бізнесу для реалізації інвестиційних проектів [електронний ресурс] // Державний комітет України з питань регуляторної політики та підприємництва. – Режим доступу: <http://www.dktr.gov.ua/control/uk/index>
2. Банківській нагляд. Дані фінансової звітності банків [електронний ресурс] // Національний банк України. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Bank_supervision/index.htm
3. Малий бізнес. Україні зможе брати більше кредитів [електронний ресурс] // Газета "Частный предприниматель". 16.08.2010. – Режим доступу: http://www.chp.com.ua/index.php?code=8251&show_all=YESS
4. ЄБРР: финансирование проектов [електронний ресурс] // Европейский банк реконструкции и развития. – Режим доступу: <http://www.ebrd.com/russian/pages/workingwithus/projects/products/loans.shtml#smaller>
5. Прямые инвестиции в Украину: что получит малый бизнес? – [електронний ресурс] // Интеркредит. 2010. – Режим доступу: <http://intercredit.com.ua/42/article4255>
6. ЄБРР консультуватиме малий бізнес в Україні [електронний ресурс] // Економічна правда. – 25.05.2010. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2010/05/25/236341/>

Надійшла до редколегії 23 грудня 2010 р.